

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.9>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТА БЕЗДОГЛЯДНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сімакова С.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет*

Малишко І.В.,

*старший викладач кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет*

Сімакова С.І., Малишко І.В. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни.

У статті досліджено сучасний стан державної політики у сфері соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни. Особлива актуальність цієї теми зумовлена зростанням кількості безпритульних та бездоглядних дітей внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації.

Акцентовано увагу на те, що сирітство – це соціальне явище, яке зумовлене існуванням у суспільстві дітей, батьки яких померли, або дітей, які опинилися без піклування батьків через позбавлення батьківських прав, визнання недієздатними, зниклими безвісти тощо. В зв'язку з війною, яка триває в Україні вже 8 років тисячі дітей залишаються сиротами, втрачають рідні домівки, зв'язок з рідними та друзями потрапляють у складні життєві обставини.

Проаналізовано основні нормативно правові акти, які регламентують питання захисту прав дітей – Загальна Женевська декларація, Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Декларація прав дитини, Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, Конвенцію про права дитини, Факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах.

Серед основних національних нормативно правових актів, які регулюють питання соціального захисту дітей є закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми», «Про охорону дитинства», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану».

Проаналізовано кількість постраждалих дітей в Україні внаслідок збройної агресії РФ, звернуто увагу на питання забезпечення права дитини на безпеку, законодавчого регулювання забезпечення права дитини на освіту, а також проблемні аспекти, які виникають під час реалізації цього права. Досліджено особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, внаслідок вторгнення РФ на територію України, до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей.

Ключові слова: захист прав дітей, безпритульність, бездоглядність, нормативно-правове регулювання, міжнародний досвід.

Simakova S.I., Malyshko I.V. International legal regulation of social protection of homeless and neglected children in conditions of war.

The article examines the current state of state policy in the field of social protection of homeless and neglected children in wartime conditions. The special relevance of this topic is due to the increase in the number of homeless and neglected children due to the full-scale invasion of the Russian Federation.

Attention is focused on the fact that orphan hood is a social phenomenon that is caused by the existence in society of children whose parents have died, or children who have been left without parental care due to the deprivation of parental rights, being recognized as disabled, missing, etc. Because of the war in Ukraine, thousands of children remain orphans, lose contact with their relatives and find themselves in difficult life circumstances.

The main normative legal acts regulating the protection of children's rights are analyzed - the Universal Declaration of Geneva, the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Declaration on the Rights of the Child, the Declaration on the Protection of Women and Children in Extraordinary Circumstances and During Armed Conflicts, Convention on the Rights of the Child, Optional Protocol on the Participation of Children in Armed Conflicts.

Among the main national normative legal acts that regulate the issue of social protection of children are the laws of Ukraine "On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine", "On amending some laws of Ukraine aimed at strengthening the social protection of children and support families with children", "On the protection of childhood", resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for granting the status of a child who suffered as a result of hostilities and armed conflicts", "On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the protection of children's rights during the period of emergency or war state".

The number of injured children in Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation was analyzed, attention was paid to the issue of ensuring the child's right to safety, legislative regulation of ensuring the child's right to education, as well as problematic aspects that arise during the realization of this right. Peculiarities of placement of children who were left without parental care as a result of the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine in family-type orphanages and foster families were studied.

Keywords: protection of children's rights, homelessness, neglect, legal regulation, international experience.

Постановка проблеми. У всьому світі, діти-сироти та діти, що залишилися без піклування батьків є соціально незахищеною групою суспільства, особливо в важкому становищі ці діти перебувають в умовах військового стану. Розв'язання більшої частини наявних проблем правового, психологічного та соціального характеру дітей можливе лише за допомогою, так би мовити, «ефективних» та «діючих» законодавчих актів, які повною мірою зможуть взяти на себе забезпечення гідного розвитку і життя цієї категорії громадян.

Діти – особливо вразлива категорія населення, вікова група най-вищого ризику бідності, соціальної ізоляції, яка виступає основним суб'єктом та об'єктом системної дискримінації, яка особливо посилюється в умовах збройних конфліктів.

Безпритульні діти - діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання;

Бездоглядні діти – діти, не забезпечені сприятливими умовами для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку (матеріальне благополуччя сім'ї, належне виховання, догляд і дбайливе ставлення до дитини, здорова моральна атмосфера тощо). Відповідно дитяча бездоглядність – це послаблення чи брак нагляду за поведінкою, розвитком, самопочуттям дитини з боку батьків чи осіб, які їх замінюють.

У 2016 році Закон України «Про охорону дитинства» ст. 1 доповнено новим терміном - дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [1]

Відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25.05.2000 року), враховуючи пагубний і широкомасштабний вплив збройних конфліктів на дітей, їхні довгострокові наслідки, права дітей потребують особливого захисту, держави повинні намагатися забезпечувати постійне покращення становища дітей без жодного розрізнення, їхній розвиток та освіту в умовах миру та безпеки.

Міжнародні механізми захисту прав дитини – це спеціалізовані міжнародні інструменти, організації та установи, які безпосередньо займаються захистом прав людини. Норми, що захищають

права дитини отримали міжнародно правову регламентацію ще на початку ХХ століття, коли міжнародне співробітництво держав щодо цього питання було спрямоване на проблеми торгівлі жінками і дітьми, боротьби з рабством, а також міжнародне регулювання праці дітей та підлітків. З розвитком даного інституту, нормотворча діяльність по захисту прав дитини велась у різних напрямках, а саме закріплювала права дитини у деклараціях та конвенціях по правам людини.

Особливого значення забезпечення прав і свобод громадян набуває у період дії особливих правових режимів – у разі виникнення різних ситуацій надзвичайного характеру, коли повноцінне функціонування нашого суспільства та держави з тих чи інших причин стає неможливим.

Питання захисту прав дитини загострилося з лютого 2022 року з початком активної стадії воєнної агресії російської федерації та введення на території України воєнного стану, питання щодо захисту прав дітей та їх свобод, як найбільш уразливої категорії, в умовах воєнного стану набуває все більшої актуальності.

Починаючи з 2014 діти стали не лише свідками війни, руйнувань, смертей, вони отримали тяжкі як психологічні, так і фізичні травми. «Дітей втягнуто до участі в бойових діях, частина зазнала фізичного та сексуального насильства, наявні факти примусового переміщення та депортації до російської федерації». Для захисту та відновлення порушених прав дітей мають бути залучені, як національні так і міжнародні інституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання захисту прав та інтересів дітей досліджували О.А. Біда, А.Б. Блага, М.В. Буроменський, А.П. Бущенко, І.В. Малишко, О.А. Мартиненко, Т.В. Михайліна, О.В. Легка, Н.М. Оніщенко, П.І. Пархоменко, К. Рашевська, О.В. Сердюк, М.Г. Статкевич, В.М. Стещенко, О.Г. Турченко, І.С. Щербетун та ін. Водночас питання захисту прав дітей в умовах воєнного часу наразі є не лише актуальним, але й першочерговим, зважаючи на нагальну потребу як найшвидшої оптимізації нормативно-правової бази України, так і приведення її у відповідність до норм міжнародних стандартів.

Метою статті є дослідження міжнародних та національних нормативно-правових актів, які регулюють питання захисту прав дітей, у тому числі під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через війну в Україні тисячі дітей залишаються сиротами, втрачають зв'язок з рідними та потрапляють у складні життєві обставини. Наразі унеможливується захист прав дітей – громадян України, які залишилися на окупованих територіях, оскільки там зріс рівень соціального сирітства, припинено усиновлення дітей, не забезпечуються і не захищаються права дітей – сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування.

Згідно з інформацією з відкритого доступу Офісу Генерального прокурора, більше ніж 1399 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації і їхня кількість постійно зростає. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 464 дитини загинуло та понад 935 отримали поранення різного ступеню тяжкості. Ці цифри не остаточні. Триває робота з їх встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 446, Харківській – 273, Київській – 123, Херсонській – 94, Запорізькій – 87, Миколаївській – 84, Чернігівській – 68, Луганській – 66, Дніпропетровській – 66 [3].

Через масовані бомбардування та обстріли протягом року збройними силами РФ пошкоджено 3126 закладів освіти. 438 з них зруйновано повністю.

Згідно з інформація за даними державного порталу розшуку дітей «Діти війни», що створений за дорученням Офісу Президента України Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом з Національним інформаційним бюро, Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією, Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Офісом Президента для накопичування, обробки та часткового оприлюднення відомостей про дітей в умовах воєнного стану а саме: кількості поранених та загиблих дітей, депортованих дітей, тих, що були знайдені та тих, які знаходяться в розшуку станом на 1 березня 2023 року: 387 – зниклі безвісті, 16226 – депортовані, 10576 – знайдені, повернуті – 308» [4].

Захист дітей у міжнародних збройних конфліктах був один із перших предметів уваги міжнародного права в галузі прав дитини.

Питання соціального захисту прав дітей в перше на міжнародному рівні було задекларовано у післявоєнний період. Коли в 1919 році Ліга Націй заснувала «Комітет із захисту дітей», що вважається початком міжнародно-правових норм у сфері захисту прав дітей. Комітет працює над за-

ходами, пов'язаними з безпритульними дітьми, рабством, дитячою працею, торгівлею дітьми та неповнолітньою проституцією. У 1924 році Ліга Націй за пропозицією Міжнародної ліги порятунку дітей у Женеві прийняла Декларацію прав дитини. Декларація стала першим міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав дитини, вперше сформулювала цілі та принципи захисту прав дитини. Але, прийняттям декларації не вдалося об'єднати країни для міжнародної співпраці в цій сфері, головним чином через відсутність єдиних принципів взаємодії та механізмів забезпечення виконання норм. Держави лише епізодично посилаються на Декларацію з окремих питань у сфері захисту прав дітей, що говорить про те, що «ще не була сформована міжнародно-правова нормативна система міжнародного захисту прав дитини» [1].

Після Другої світової війни припиняє своє існування Ліга Націй і на її зміну приходить Організація Об'єднаних Націй (ООН). Одним з перших результатів діяльності ООН було рішення, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН в 1946 році, про утворення Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) як одного з органів ООН для надання допомоги дітям в Європі після Другої світової війни. Коли в 1950 році термін повноважень фонду фактично закінчився, за проханням країн Азії, Африки, Латинської Америки, Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про включення ЮНІСЕФ в систему Організації Об'єднаних Націй як постійно діючу структуру, метою якої є задоволення довготривалих потреб дітей у країнах, що розвиваються. Із назви було вилучено слова «міжнародний» і «надзвичайний», однак відома тоді аббревіатура «ЮНІСЕФ» зберіглась.

За словами Буроменського М. В., найбільш «авторитетною» є сфера захисту прав дитини. зокрема Загальна декларація прав людини 1948 р. (Користування основними правами людини не залежить від віку, звертає увагу на доцільність особливого захисту матері та дитини, вперше встановлює основні вимоги щодо доступу до навчання час), де зазначено, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду та допомоги [5].

Більший захист дітям було надано з прийняттям Женевських Конвенцій: Конвенція № 1 про покращення умов поранених і хворих у діючих збройних силах 1949 р.; Конвенція № 2 про покращення умов поранених, хворих і потерпілих у корабельних аваріях на військово – морському флоті; Конвенція № 3 про поводження з військовополоненими; Конвенція № 4 про захист цивільного населення під час війни.

Найбільшу цінність має Женевська конвенція IV про захист цивільного населення під час війни, оскільки Конвенція закріплює можливість загального захисту дітей як цивільних осіб, тобто тих, хто не розглядається як учасник конфлікту, але забезпечує захист дітям, що проживають на окупованих та окупованих територіях [6]. Зокрема, в Конвенції пропонується сторонам конфлікту у мирний час та після початку бойових дій створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони та місцевості та укладати угоди про взаємне визнання створених ними зон та місцевостей (ст. 14). Закріплено обов'язок, що навіть якщо сторона є ворожою, вона повинна дозволити вільний пропуск всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей молодше 15 років, вагітних жінок та породілей (ст. 23). Сторони конфлікту зобов'язані вживати усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями. Встановлено, що сторони конфлікту зобов'язані сприяти в прийманні таких дітей нейтральною країною на час конфлікту та обов'язково встановлювати особи дітей віком до 12 років завдяки спеціальним медальйонам або якимось інакше (ст. 24). Відповідно до статті 49 Женевської конвенції встановлена заборона здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні [5].

Не менш важливими документами, що захищають права дітей у збройних конфліктах є два додаткові протоколи до Женевських конвенцій, які були прийняті 8 червня 1977 року, а саме: Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) та Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II).

У Протоколі I включено дві статті, які присвячено дітям, зокрема ст. 77 «Заходи захисту дітей», діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань; ст. 78 містить положення щодо евакуації дітей та зазначається, що евакуювати дітей,

крім своїх власних громадян в іноземну державу, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою заборонено [6].

У Протоколі II викладено основні гарантії дітей. Пункт 3 статті 4 Додаткового протоколу II 1977 року регламентує питання забезпечення дітям необхідного піклування та допомоги в період збройних конфліктів міжнародного характеру, зокрема, освіти, релігійного й морального виховання, возз'єднання роз'єднаних сімей; окремо, наголошується, що діти, які не досягли 15-річного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях [7].

Одним із універсальних документів Ради Європи є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Протокол до неї про співробітництво в різних сферах захисту прав і свобод людини [8]. Хоча Конвенція фактично не містить положень, які безпосередньо регулюють і захищають питання та перспективи прав дитини, її положення можуть застосовуватися до дітей як до суб'єктів міжнародного права нарівні з іншими учасниками міжнародних правовідносин.

У 1959 році прийнята Декларація прав дитини офіційно закріпила права дитини. Декларація прав дитини – документ, що регулює становище дитини у сучасному суспільстві. Головна ідея цього акту «Добро – дітям».

Декларація прав дитини мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які призивали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права свободи й дотримуватися їх. Це були 10 соціальних й правових принципів, які значно вплинули на політику і справи уряду і людей в усьому світі. Однак декларація – не зобов'язує, не має певної обов'язкової сили, це лише рекомендація.

Нові часи, погіршення положення дітей, потребували більш конкретних законів й заходів, міжнародних договорів по захисту і забезпеченню прав дитини. У 1979–1989 розробляється Конвенція ООН про права дитини. 20 листопада 1989 року Конвенція була прийнята. 26 січня 1990 р. 2000 р. розроблено Факультативний протокол про участь дітей у збройних конфліктах [9].

В 1989 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, яку 27 лютого 1991 року ратифікувала наша держава [10]. Даний міжнародний акт визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років та проголошує право дитини на її захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Надзвичайно важливим документом в умовах сьогодення, щодо захисту прав дітей під час збройних конфліктів є Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, який передбачає зобов'язання вжити « всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18 – річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, а також попереджати вербування і використання у воєнних діях осіб, які не досягли 18-річного віку, озброєними групами, відмінними від збройних сил держави [11].

Важливе значення під час збройних конфліктів мають міжнародно – правові механізми, які дозволяють фіксувати та документувати порушення щодо дітей, з метою подальшого притягнення до відповідальності. Відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН 1612 від 2005 року, у 2006 році було створено механізм «Моніторинг і звітність про тяжкі злочини». Цей механізм покликаний забезпечити збір достовірної інформації про серйозні порушення прав дітей у збройних конфліктах [12].

Резолюцією Ради Безпеки ООН 1261 від 1999 року було визначено 6 видів тяжких злочинів, які вчиняються проти дітей під час збройних конфліктів: вбивство та тяжкі тілесні ушкодження дітей; вербування або використання дітей для бойових завдань; сексуальне насильство щодо дітей; викрадення дітей; використання шкіл та лікарень як воєнних об'єктів; відмова у створенні гуманітарного коридору для дітей.

Важливою проблемою є те що в системі захисту прав дітей прийнятий механізм, який дозволяє фіксувати порушення та встановлювати винних осіб, але не дозволяє належним чином запобігати їх вчиненню

З 2014 року російська федерація депортувала понад 234 тисячі українських дітей: дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у закладах цілодобового перебування через хронічні захворювання. Серед депортованих є ті, чії батьки або були вбиті російською армією, або не пройшли через «фільтраційні табори». Це є порушенням ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (забороняється примусове переміщення або депортація окремих осіб або груп) [5] і Конвенція про правові аспекти міжнародного викрадення дітей [13].

Вона також передбачає процедури повернення дітей, які були незаконно депортовані або затримані, до країни постійного проживання. І все це при тому, що російську федерацію виключено з Європейської мережі омбудсменів з прав дитини (ENOC) через незаконне викрадення дітей з Криму.

Ще одним зухвалим порушенням прав українських дітей є спрощений порядок усиновлення цих дітей (95% з яких мають біологічних батьків, тобто не є сиротами). Це грубе порушення статей Конвенція ООН про права дитини, зокрема стаття 8 (право дитини захищати свою індивідуальність, включаючи громадянство, ім'я та сімейні відносини, як це передбачено законом) стаття 9 (Держави-учасниці забезпечують, щоб діти не розлучалися проти волі батьків) [15].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Українське законодавство в цілому відповідає нормам міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо заборони залучення дітей до бойових дій. Так, ст. 30 «Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах» Закону України «Про охорону дитинства» забороняється «участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до непередбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганди війни» [12].

Список використаних джерел:

1. Сірант М.М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 164–168.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 29.03.2023).
3. Аналітична записка щодо прав дітей, які отримали поранення, контузію або каліцтво внаслідок воєнних дій в Україні. URL: <https://r2p.org.ua/yaki-soczialni-ta-medychnigarantiyi-mayut-dity-shho-postrazhdaly-vnaslidok-oyennyh-dij>. (дата звернення: 29.03.2023).
4. Державний портал розшуку дітей «ДІТИ ВІЙНИ» Веб-сайт. URL: [https:// childrenofwar.gov.ua](https://childrenofwar.gov.ua). (дата звернення: 29.03.2023).
5. Буроменський М.В. Міжнародне право: Освіта. Посібник /за заг. ред. М.В. Буроменський. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 335 с.
6. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 29.03.2023).
7. Додатковий протокол до Женевської конвенції від 12.08.1949, захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 29.03.2023).
8. Додатковий протокол до Женевської конвенції від 12.08.1949, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) від 08.06.1977. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 29.03.2023).
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01.11.1950 *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.03.2023).
10. Кривов'яз О.В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 80–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2017_27_11. (дата звернення: 29.03.2023).
11. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 29.03.2023).
12. Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 07.09.2000. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 29.03.2023).

13. Турченко О.Г., Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітико – порівняльне правознавство*. № 2. 2022. С. 6–14.
14. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10. 1980. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.03.2023).
15. Легка О.В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 41–45.